

Kulturdepartementet
103 33 STOCKHOLM

Promemorian Ny bibliotekslag

Ku2012/836/KV

Styrelsen för Sveriges författarfond har anmodats att lämna synpunkter på rubricerad promemoria. På grund av remisstidens förläggning har styrelsen inte kunnat behandla frågan i plenum. Detta remissyttrande har därför beslutats av arbetsutskottet inom styrelsen för Sveriges författarfond.

Inledning

Verksamheten vid Sveriges författarfond påverkas inte i direkt mening av bibliotekslagen. Utöver en inledande reflexion kring lagens uppbyggnad och syfte, begränsar sig författarfondens yttrande i huvudsak till ändamålsbestämmelsen, de krav som ställs på bibliotekens utbud av litteratur samt frågan om avgiftsfrihet också för spridning av litteratur i digitalt format.

Sveriges författarfond uppfattar den övergripande strukturen i lagförslaget som en förbättring, med en inledande definition av det allmänna biblioteksväsendets olika delar samt en efterföljande ändamålsparagraf som ska gälla samtlig biblioteksverksamhet.

Bibliotekslagen är ett slags balansakt i det att den är tänkt att styra och harmonisera ett allmänt biblioteksväsende med flera huvudmän och med till viss del olika mål; den måste förhålla sig till principen om kommunalt självstyre, liksom det faktum att skolor och högskolor regleras av skollagen respektive högskolelagen. Möjligen med viss ofrånkomlighet förblir det oklart vilka krav som faktiskt ställs på skol- och högskolebiblioteken jämfört med folkbiblioteken. Det är därför svårt att se vilken betydelse lagen – såväl med nuvarande lydelse som i förslaget – i realiteten har för skol- och högskolebiblioteken.

3.3 Ändamålsbestämmelsen

Sveriges författarfond är positiv till att bibliotekens uppdrag förtydligas och preciseras genom att huvuduppdraget – att främja läsning och tillgång till litteratur – lyfts fram i en enskild första mening i bestämmelsen.

Läsning och tillgång till litteratur har ett värde som går utöver bibliotekens mer instrumentellt beskrivna funktioner, som främjande av utbildning eller kunskapsinhämtning. För alla – men inte minst för barn och unga – gäller att det handlar om individers rätt att i vid mening erövra ett språk, snarare än att bli tillhandahållen information. Det är demokratistärkande i den mest grundläggande betydelsen – och i det ryms också bibliotekens funktion som öppna och tillåtande rum för att komma i kontakt med och tillägna sig litteraturen som konstform.

I övrigt vad gäller ändamålsbestämmelsen förordar författarfonden begreppet *biblioteksverksamhet* framför *biblioteksservice*. Så betonas att biblioteken har att arbeta aktivt utifrån ett offentligt definierat uppdrag, där exempelvis läsfrämjande arbete och uppsökande verksamheter utgör vitala delar.

3.6 Folkbibliotek (samt 3.9 Skolbibliotek och 3.11 Högskolebibliotek)

Det är en rimlig utveckling att en ny bibliotekslag i något större utsträckning än i nuvarande version söker reglera folkbibliotekens utbud och verksamhet i fråga om bredd och mångfald.

Lagförslaget väcker emellertid frågan om vilka krav som kommer att ställas på skolbiblioteken och högskolebiblioteken när det gäller utbud av litteratur, medier och tjänster. Motsvarande oklarhet råder om vilka krav på användningen av informationsteknik som kan och ska ställas beträffande de bibliotek som inte är folkbibliotek.

Otydligheten hänger sannolikt samman med det faktum som kommenterats inledningsvis, att flera överlappande lagar ska reglera verksamheterna. Någon konsekvens kan dock inte skönjas när det ändå anses möjligt och nödvändigt att i efterföljande paragrafer ställa krav på skolbiblioteken att ägna särskild uppmärksamhet åt barn- och ungdomar (sic!), personer med funktionsnedsättning samt åt de nationella minoriteterna och personer med annat modersmål än svenska.

Sveriges författarfond förordar att det antingen förtydligas att krav på skolbiblioteken och högskolebiblioteken anses reglerade i de lagar och regler som hänvisas till och som övergripande gäller för dessa huvudmän – eller att det i bibliotekslagen formuleras särskilda krav också för dessa bibliotek.

Författarfonden är därtill tveksam till formuleringen att folkbiblioteken *särskilt ska främja* användningen av informationsteknik för kunskapsinhämtning och lärande. I ändamålsbestämmelsen har ju angetts bibliotekens syfte, ändamål och huvuduppdrag. Det framstår som möjligen motsägelsefullt eller åtminstone oklart hur uppdraget att *särskilt främja* användningen av informationsteknik för lärande ska förstås som tillägg till ändamålsbestämmelsen – som ju betonar tillgången till litteratur och läsningens värde – formatneutralt och utöver det mer instrumentella perspektiv som kan läggas på biblioteksverksamheten.

Ordvalen kan på motsvarande vis också tolkas som onödigt styrande mot den enskilde biblioteksanvändaren, d.v.s. att här saknas öppenhet för den enskildes

behov av biblioteksverksamhet och eget val av metod för att lära och inhämta information. Författarfonden föreslår att *särskilt* stryks och att *främja* ersätts av *möjliggöra*, så att 5 §, tredje stycket får följande lydelse: *Folkbiblioteken ska möjliggöra användningen av informationsteknik för kunskapsinhämtning och lärande.*

3.8 Avgiftsfrihet

När nuvarande bibliotekslag trädde i kraft 1997 var ett mycket viktigt skäl att säkerställa avgiftsfria boklån för den enskilde låntagaren. Trots att biblioteken dittills verkat i en lång tradition av avgiftsfria boklån, hade frågan då kommit att diskuteras, bl.a. i samband med att de första försöken med biblioteksverksamhet på entreprenad genomförts i början av 1990-talet.

Det finns emellertid skäl att betona att vad gäller fysiska böcker, skapar inskränkningen i 19 § Upphovsrättslagen ett slags naturligt skydd mot avgifter för låntagarna. Detta eftersom avgifter skulle medföra att det i upphovsrättslig mening blir fråga om uthyrning och inte utlåning. Biblioteken skulle alltså inte kunna införa låntagaravgifter med mindre än att de samtidigt gav upp rätten att fritt sprida verken, för att istället behöva träffa licensavtal med rättighetsinnehavarna.

Bibliotekslagens införande måste i denna del i första hand betraktas som en viktig politisk markering om att avgiftsfri tillgång ska vara den styrande principen för de kommunala folkbiblioteken.

Författarfonden tillstyrker att bestämmelsen om avgiftsfrihet förtydligas så att den avser att täcka in även digital spridning av litteratur. Samtidigt måste konstateras att lagstiftning om förbud mot avgifter för "utlån" av e-böcker är en mer ingripande åtgärd än vad som är fallet med fysiska böcker.

Kostnaderna för de enskilda biblioteken beträffande "e-boksutlåning" blir per "inköpt" titel idag i vissa fall större än dagens kostnad för inköp av en bok i fysiskt exemplar. Men den viktigaste ekonomiska skillnaden är framför allt det faktum att kostnaden vanligen är kopplad till antalet lån/nedladdningar – och att den dessutom uppstår på ett sätt som biblioteken inte fullt ut kan kontrollera.

Som konstateras i promemorian skulle det kunna framstå som ett mer naturligt val för ett bibliotek att avgiftsbelägga lånen för e-böcker för att kompensera för kostnaden för licensen – i synnerhet med den idag vanligaste affärlösningen som alltså medför att biblioteken har en kostnad per lån/nedladdning.

Därför ska man kanske inte helt bortse från risken att den lagstadagade avgiftsfriheten för e-böcker kan bli en nackdel i förhållande till andra licenskrävande medier, trots att motivet för lagstiftaren är att litteraturen och det skrivna ordet anses ha en särställning inom biblioteksområdet. I en trängd ekonomisk situation kan det te sig rimligare för ett bibliotek att av de licenskrävande medierna prioritera dem där avgifter får tas ut, till nytta för bibliotekets egen ekonomi.

Bibliotekslagen har inte att reglera de upphovsrättsliga villkor som ska gälla för bibliotekens spridning av vare sig litteratur eller andra medier. I promemorian avvisas indirekt de propåer som förts fram i den offentliga debatten, om att frågan om e-böcker på biblioteken fordrar en nationell politisk lösning, genom särskild finansiering, lagstiftning eller organisatoriska förändringar.

Med denna fortsatt avgörande skillnad i upphovsrättslig reglering jämfört med för fysiska böcker, samt de affärslösningar som måste överenskommas med rättighetsinnehavarna, står kommunerna och biblioteken därför nu inför nya utmaningar när det gäller urvalspolitik och mediebestånd.

Det råder sannolikt stor uppslutning i biblioteksvärlden kring att avgiftsfriheten ska gälla även för e-böcker (digital spridning av litteratur). Även författarfonden betraktar detta som en viktig grundprincip. Samtidigt är det alltså nödvändigt att betona att avgiftsfri för låntagaren inte kan innebära fri tillgång på det grundläggande vis som gäller för fysiska böcker, eftersom bibliotekens spridning och tillgängliggörande här måste ske på marknadens villkor.

Skillnaden i hur biblioteken kan hantera e-böcker jämfört med fysiska böcker kommer med detta konstaterat att kräva en långt mer genomgripande och medveten urvalspolitik. Idag är situationen emellertid den motsatta, där biblioteken hårdraget kan sägas vara distributörer eller ett gratis gränssnitt åt en tjänst som annars erhålls mot betalning.

Det är rimligt att avgiftsfriheten för den enskilde låntagaren får utgöra den grund från vilken kommunerna och biblioteken får överväga vilket litteraturbestånd och vilka digitala tjänster som bäst svarar mot kraven på "allsidighet och kvalitet" - och bäst bidrar till de bildnings- och demokratiideal som uttrycks i ändamålsparagrafen. Samtidigt får det alltså konstateras att den utgör en del av de bestämmelser och lösningar som i vissa avseenden faktiskt begränsar tillgången till och spridningen av litteratur via biblioteken.

Beslut i detta ärende har fattats av arbetsutskottets ledamöter Mats Sjöstrand, ordförande, Gunnar Ardelius, vice ordförande, samt ledamöterna Mats Berggren, Gunna Grähs, Maja Hagerman och Thomas Wågström. Föredragande har varit direktören Jesper Söderström.

Mats Sjöstrand

Jesper Söderström